

arányait inkább ismerő hadtörténész a polgári lakosság veszteségeivel még a nagyvárosokban is – Varsó, Sztálingrad, Budapest, Berlin – csak másodlagosan foglalkozott.

A szerző – egy szereplőt idézve – azt írja: „... már a Horthy érában is működött egy Függetlenség kurzuslap és nem szerencsés, hogy egy forradalmi újság ugyanilyen néven jelenik meg.” A Függetlenség nem egyszerűen kurzuslap volt. Gömbös miniszterelnök hozta létre, sok pénzt költött rá. Az persze már hatósági idiotizmus volt, hogy a visszacsatolt Felvidékre olykor nem engedték be. „Műfajában” alig különbözik az előbbi tévedéstől, hogy a szerző több politikumot vél

felfedezni Dudás megnyilatkozásaiban, mint amennyit azok valójában tartalmaztak. Így elmentmondás keletkezett, amikor a szerző – kitűnően – elkészítette Dudás pszichogramját. A recenzens viszont kétségbe vonta volna Dudás vallomásának őszinteségét.

Magyarország az elmúlt években konferenciaország lett. Sajnos. Így még egy szánalmas könyv megjelenésének is örülni lehet. Akár Chestertonra is gondolva: egy rossz könyv mindig többet árul el szerzőjéről, mint a pozitívan értékelhető mű.

Eörsi László kitűnő könyvet írt, amely nem konferenciára készült.

Vargyai Gyula

KÉPESKÖNYV. BILDERBUCH. PICTURE BOOK

Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Szerk.: Szijj Jolán

(*Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2003, 2., bővített kiadás, 196 o.*)

A budapesti HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárának nagy múltú „Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok” sorozatában örvendetes módon már második kiadásban jelent meg a gyűjtemény legérdekesebb és leglátványosabb hadtörténelmi forrásainak fakszimile kiadása. (Az első kiadás *A Hadtörténelmi Levéltár Képeskönyve* címmel 2000-ben jelent meg.) Külön öröm, hogy a korábbi, egyébként igényes és alapos magyar nyelvű levéltári ismertetés mellett a bevezetőt és az iratok tartalmi ismertetését most már német és angol fordításban a nemzetközi nagyközönség is haszonnal forgathatja.

Az első fejezetben 13 tétel az 1529 és 1698 közötti időszak forrásaiból nyújt reprezentatív válogatást, többek között Kőszeg 1529-es védelméről, Dobó István, I. Ferdinánd, Basta György, vagy éppen Apafi Mihály leveleit téve közzé. A második fejezet 5 tétele a Rákóczi-szabadságharcra emlékezik, többek között II. Rákóczi Ferenc és béri Balogh Ádám saját kezű levelének közreadásával. Nem kevésbé gazdag az 1722 és 1849 közötti időszak forrásaiból nyújtott válogatás, amiben Mária Terézia eredeti aláírásában, Napóleon kiáltványában gyönyörködhetünk. A nem oly régen ünnepelt 1848–1849-es évforduló „kiadványdömpingjére” való tekintettel visszafogott, de szintén jól válogatott a forradalom és szabadságharc

időszakába bevezető források köre, köztük Kossuth Lajos leveleivel. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakába 19 forrás enged bepillantást, köztük Ferenc József, Andrássy Gyula autográf irataival. A kötetet záró 14 dokumentum pedig az 1918 és 1945 közötti időszakot tekinti át az 1918. december 1-jei magyar katonai eskütől a „Magyar Hadimúzeum” parancsnokának, dr. Erdélyi Gyula ezredesnek 1945 nyarán kelt, az épület háborús kárainak helyreállításáról szóló jelentéséig.

A válogatás erényei nem kis részben abból fakadnak, hogy a szerkesztő túllépett a hagyományos szűklátókörű levéltárosi szemléleten, mely szerint csak a kézirásos dokumentum az értékes. Jó érzékkel vette észre, hogy a hadsereg gépirású, illetve nyomtatott irattermelésének bemutatása lehetővé teszi a katonai irattípusok tartalmi és nyelvi (latin, német, magyar) sokszínűségének érzékeltetését is. A kézzel készült váralaprajzok, várlátképek (így például Belgrád színezett képe 1722-ből), hadrendek jelentőségéből persze semmit sem von le az előbbi megállapításunk, ugyanakkor a katonai hirdetmények, miniszteri körlevelek, hírlapi tudósítások és cikkek, tábori levelezőlapok, szabadságos igazolványok, katonai behívók és kitüntetések (így pl. az Ezüst Vitézségi Érdemérem leírása 1789-ből) legalább annyi újdonságot jelentenek az olvasónak.

A kötet használatát azonban számos olyan apró kiadói tévedés zavarja, ami sajnos jelen magyarországi könyvkiadásunkban tipikusnak tekinthető, s jórészt a klasszikus módszerekkel dolgozó kiadók megszűnésével magyarázható. Egy kiadói korrektor nyilván észrevette volna, hogy a kötet tartalomjegyzéke végig el van csúszva két oldallal, miként az eredeti latin, német és magyar nyelvű dokumentumok átírásában szép számmal becsúszott tollhibák elkerülésében is segédkezett volna. A kötet egyik legnagyobb gyakorlati használta, hogy a dokumentumok egy részének eredeti nyelven, illetve magyar fordításban való közlésével egyúttal oktatási segédanyagként is használható.

Az olvasó előnye egyúttal a kiadót is kellemetlen helyzetbe hozza, hiszen a jó minőségű fénykép alapján az átírás és fordítás az eredetivel azonnal szembesíthető. A továbbiakban a teljesség igénye nélkül – eltekintve a szintén hibás német átírásoktól – olyan típushibákra hívjuk fel a kiadók figyelmét, amiket a későbbi kiadásokban feltétlenül kijavítandónak tartunk:

2. *dokumentum*: az olvasó és kiadó is itt szembesül azzal a problémával, hogy a latin rövidítések többféle módon is feloldhatók. A kiadó elegáns megoldást választott, amikor azokat következtesen birtokos esetként oldotta fel, ám így néhány esetben akaratlanul is szembekerült a latin nyelvtan szabályaival („Maiestatis” helyett „Maiestati”, „Agriensis” helyett „Agriensi”, „Hevesiensis” helyett „Hevesiensi” irandó, összesen négyyszer). Olvasati probléma, hogy „et” helyett „ac”-ot ír, „foelicissime” helyett „foelittissime”-t. A fordításban a naplemente helyett napkelte, az ünnep helyett az ünnep vigíliája irandó. A 4. *dokumentum*-nál főleg olvasati gondok akadtak: „strenue” helyett „strenuus” olvasható, az „animositatem” egybeírandó, „comitimus” helyett „comutimus”, „consignari” helyett „consignati”, „dari” helyett „dati”, „facturus es” helyett „facturum et”, „magnifico” helyett „magnifice”, „dapiferorum provisorii” helyett „dapi ferrori” (?) olvasható, az oklevél bal margóján található kiegészítés lemaradt, miként Beer neve után a „subscripsi” rövidítése is, a fordító pedig nem találta meg a mondat állítmányát (mandamus et comitimus), a „facinora” és „animositas” szavakat pedig félreértette. 6. *dokumentum*: „Servitior” helyett „servitiorum” olvasandó. 7. *dokumentum*: A részben latin, részben magyar nyelvű szövegbe a kiadó meglepő mó-

don német szavakat is beleolvasott: „Regis” helyett „Königis”, „Regiae” helyett „Königliche”, továbbá „Catholici” helyett „Katholici”, „Auratus” helyett „Auralus” (?) olvasható, „Secus non facturum” helyett „Secus non facturi” olvasandó. 10. *dokumentum*: „Spectabilis magnifice” helyett „pectabilis (?) magnificae”, „die” helyett „duo”, „Februarii” helyett „Feber” olvasható; a „Praesentibus perlectis exhibenti restituti” helyett csak a „perlectis”-t, „propensitate” helyett „propen”-t, „De caetero” helyett „De caeterum”-ot sikerült kiolvasni.

A Rákóczi-szabadságharc időszakából közölt néhány irat átírásánál sajnos szintén több hibát fedezhetünk fel. 14. *dokumentum*: II. Rákóczi Ferenc 1704. április 25-én Bercsényihez intézett levele már csak azért is fontos számunkra, mert a fejedelem kancelláriájának leveleskönyvei 1703–1704-ből rendkívül hézagosan maradtak fenn, eredeti kiadvány, levél pedig csak elvéve bukkan fel ebből az időből. (Bercsényinek Rákóczihoz írott levelei az Archivum Rákócziánium sorozat IV. kötetében is csupán 1704. április 14-ével kezdődnek, így ritka szerencse, hogy április 28-i dátum alatt megtaláljuk benne Rákóczi szóban forgó levelére adott válaszát.) Nos, a fejedelem levelének mindjárt az első sorában olyan hibát fedezhetünk fel, amelyet nem csupán a korszak forrásaiban elmélyült kutató, de talán még a történelmi regényeket olvasó ifjúság is javítani tud, anélkül hogy egy pillantást is vetne a hasonmás oldalra: nyilvánvaló ugyanis, hogy nem a Buda alá küldött *posta* hozott nyelvet (a szöveg átírója szerint hírt!), hanem a *porta* (portya) hozott „nyelvet”, ti. kivallatható hadifoglyot. A levél közepén kiemelt szócska a „kegyelmed” rövidítése, a záró formulában pedig nem a „szolgája”, hanem a „szolgál” a helyes alak. A levél érdekessége, hogy két sor titkosírással íródott. A rejtjeles szöveg azonban nem csupán a „rácsodálkozás” élményét kell hogy nyújtsa, hanem lehetőség szerint meg is kellene fejteni. Természetesen az ilyen feladat az esetek döntő többségében komoly szakmai munkát jelentene, ezért az általában nem várható el, itt azonban sokkal egyszerűbb a helyzet, mivel Bercsényi és Rákóczi levelezésének ez időbeli rejtjelkulcsa éppen Bercsényi idézett válaszá-
nak utóírata alapján immár 129 éve nyomtatásban is a rendelkezésünkre áll az Archivum Rákócziánium IV. kötetének végén közölt mellékletben. Ez alapján a szöveg rejtjeles része a következő: „és Patajnál ehez hasonló alkal-

matosság lévén, munkámat elkezdem, azon helység még ide hét mélyföld”, tehát a szöveg-összefüggés alapján Rákóczi tervezett dunántúli expedíciójáról és a Dunapatajnál megépítendő hídról van szó.

15. *dokumentum*: Mellözve a rövidítések pontatlan feloldásait, mindjárt az első sorban a szöveg értelmét is módosító elírás: „Pottyondy Ádám uramnál szálottam”, a helyes olvasat: „Pottyondy Ádám uram(m)al szólottam”. 17. *dokumentum*: Szintén sok hibás feloldás töri meg a szöveg mondatainak gördülékenységét, helyes értelmét, melyekre itt nem térünk ki. Olvasati hibák: „lessz” helyett „ércz”, „munkás emberek” helyett „markos emberek”, a munkások illetményét jelentő „p(rae)benda” helyett pedig „pertenda” került a szövegbe. Végezetül 28. *dokumentum*: „Ergötzlichkeiten” helyett hibásan „Ergoßlichkeiten” (?) olvasható.

További szakmai problémát vet fel, hogy sehol sem említik az iratok korábbi közléseit, pedig ez a kiadványt nem terhelte volna meg lényegesen, s amellett, hogy az olvasó munkáját megkönnyítette volna, a dokumen-

tumokat sajtó alá rendezők is felhasználhatták volna a korábbi közlések – ha nem is mindig hibátlan, de a jelenleginél lényegesen pontosabb – átírásait. Rákóczi és Balogh Ádám idézett leveleit, valamint a jelen kötetben csupán hasonmásban közölt nyomtatott várvédelmi utasítást (16. *dokumentum*) pl. már 1929-ben közreadta Markó Árpád a Magyar Katonai Közlöny XVII. évfolyamának 2. füzetében, bár a rejtjeles szöveg megfejtése neki sem sikerült, pedig jegyzetbeli közlése szerint a Hadtörténelmi Levéltárban és az Országos Levéltárban is kereste a kulcsot. A 17. *dokumentum* – igaz, szintén több hibával – már 1862-ben napvilágot látott a vargyasi Daniel család iratait tartalmazó, Daniel Gábor által kiadott okmánytárban: „Történelmi Kalászkok 1603–1711”. (Szerk. Thaly Kálmán.)

Reméljük, hogy az egyébként kitűnően válogatott kötetnek rövidesen harmadik, bővített kiadását is kézbe vehetjük.

Mészáros Kálmán – Veszprémy László

Budapest, 2003. 264 o. +
16 o. ff. képmelléklet
1800.- Ft
ISBN 963 7097 18 X

„Tizenhárom nap, amely...”

Tanulmányok az 1956-os forradalom és
szabadságharc történetéből

Szerkesztette: Horváth Miklós

„1956 szimbolikájában, heroizmusában, retorikájában, végleteségében, idealizmusában és tisztaságában talán az utolsó XIX. századi forradalom volt. Hihetetlenül rövid lefolyása, vérbefojtása a forradalmat és szereplőit megkímélte a dezintegrációtól. Ma úgy tűnik, 1956-ban a romantikus-hősi szereplők léptek színre (a Nép, a Jó, a Gonosz, a Munkás, az Utca, az Utca Gyermeke, a Miniszterelnök, a Bíboros)... De mindez a XX. században történt, XX. századi szereplőkkel... 1956 képe halványul az időben és a vitában, amelyhez kételyeket már egy új század ad. A XX. század hagyományának kialakulása, amelyhez nem szolgált mintát a XIX. századé, még előttünk áll – benne 1956-tal. Hogy milyen lesz, rajtunk is múlik” – írja Rainer M. János a kötetben olvasható tanulmányában.

A neves szerzők rövid, közérthető írásaikkal a vitás kérdések tisztázásához, a kételyek eloszlatásához, 1956 hagyományának kialakításához kívánnak hozzájárulni.

Hadtörténeti Intézet és Múzeum